

Manuel Riu i Riu (1929-2011). In memoriam*

El doctor Manuel Riu i Riu, catedràtic d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona i membre de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans, morí a Sant Llorenç de Morunys el dia 2 de gener de 2011 a l'edat de vuitanta-un anys. Havia nascut a Manresa l'any 1929, bé que per banda de mare descendia de Sant Llorenç de Morunys.

Estudià filosofia i lletres, especialitat d'història, a la Universitat de Barcelona i es llicencià el 1951. Qui marcà més la seva dedicació futura, més que Vicens Vives, de qui fou deixeble, fou Albert del Castillo, de qui fou ajudant, des de ben aviat, en la seva càtedra d'Història Medieval Universal. El doctor Castillo, que en la seva joventut havia estat arqueòleg, però amb dedicació a l'antiguitat, com era tradicional, havia començat a fer excavacions, el 1959, per estudiar restes de l'alta edat mitjana, en les quals col·laborà el doctor Riu: el taller i forns de ceràmica grisa de Casampons (Berga), el monestir de Sant Pere de Graudescales, del segle x, el castellot de Viver, la necròpolis de tombes de lloses de Vilafruns (Balsareny), un mas medieval de Vilosiu i el vilatge de la Jaça (Cercs), Sant Vicenç d'Obiols i l'església i necròpolis de Santa Creu de Jutglar (Osona). Aquesta col·laboració determinà en gran mesura la seva dedicació a una disciplina nova, l'arqueologia medieval, que llavors estava naixent.

En la seva tesi doctoral, va estudiar les comunitats religioses de l'antic bisbat d'Urgell des del segle VIII fins al segle XVI. Recordo haver assistit a la lectura de la seva tesi, que va ser tot un esdeveniment per a nosaltres, el 1961; llavors era alumna seva, en una signatura que es titulava «Fonts i bibliografia medievals», a la qual estàvem apuntades les persones que volíem especialitzar-nos en història medieval.

L'any 1966 guanyà la càtedra d'Història Medieval de la Universitat de Granada. La seva estada a Granada va ésser molt profitosa per a l'extensió de la nova especialitat d'arqueologia medieval a nivell peninsular. No hagué de quedar-s'hi gaire temps perquè la càtedra del doctor Castillo quedà lliure per la seva jubilació i el doctor Riu pogué tornar a la Universitat de Barcelona el 1969. Tota la resta de la seva vida acadèmica transcorregué des de llavors a la Universitat de Barcelona. Entre el 1970 i el 1990 dirigí la revista *Índice Histórico Español*, la revista de bibliografia fundada per Vicens Vives, que ha estat i és tan útil; abans, entre el 1960 i el 1966, n'havia estat secretari. Més tard, el 1980, fou cofundador i codirector de la revista de la Universitat, *Acta Historica et Archaeologica Mediaeva-*

lia, fins al 1993, i coordinà alguns dels annexos de la revista, un de dedicat a la ceràmica grisa i la terrissa popular de la Catalunya medieval, i un altre dedicat a les fortalises, les torres, les guaites i els castells de la Catalunya medieval.

Si parlem de les especialitats que va cultivar, dins de la història medieval, hem de començar per l'arqueologia medieval, una disciplina nova que ell impulsà no solament a Catalunya, sinó a tota la Península, i per a la qual fou un referent. És l'especialitat que introduí en l'ensenyament universitari i en la qual ha creat escola. A Catalunya, es va responsabilitzar de les excavacions de Cauers, un poble medieval abandonat al mig del bosc de les Gavarres; de les excavacions de Saldes, especialment del monestir de Sant Sebastià del Sull; de les de Sorba, on es va excavar i estudiar el Martyrium de Sant Eudald; també les de Sant Miquel de la Vall (Gavet de la Conca, Pallars Jussà), o les del castell de Mataplana (Gombrèn, Ripollès), les de Sant Llorenç de Morunys mateix i també les d'altres llocs, continuades pels seus deixebles.

En relació amb l'arqueologia, va estudiar l'urbanisme de l'alta edat mitjana, els enterraments, els castells, les masies, fortificades o no. Els enterraments medievals més antics, sovint davant de la casa o fins i tot dins, especialment els infantils, han estat estudiats pel doctor Riu en diversos articles. Destaca el seu discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia de Bones Lletres, *Alguns costums funeraris de l'edat mitjana a Catalunya*. Va publicar també estudis sobre objectes concrets trobats en excavacions i memòries d'excavacions o visions de conjunt sobre els llocs excavats. És autor de diverses síntesis o balanços sobre l'arqueologia medieval: un del 1986, *Estado actual de la arqueología medieval en los reinos cristianos peninsulares*, i el llibre *L'arqueologia medieval a Catalunya*, del 1989. Com a persona més rellevant en la disciplina, s'encarregà de fer el balanç de les aportacions de l'arqueologia medieval a la història d'Espanya en un congrés destinat als balanços historiogràfics del segle XX, celebrat a Estella el 1998 (*Aportación de la arqueología medieval a la Historia de España*), i més tard encara publicà *Els inicis de l'arqueologia medieval a Catalunya* (2004-2005). Mereix una menció a part la important tasca portada a terme pel doctor Riu a l'obra *Catalunya romànica*. Procurà, sempre que fou possible, donar suport documental a les recerques arqueològiques i també situar-les en el seu context històric, motiu pel qual dedicà diversos estudis al feudalisme i, en concret, a la feudalització del camp català.

També cal parlar d'una activitat en la qual vaig col·laborar amb el doctor Riu: l'organització d'un curset anu-

* Maria Teresa Ferrer i Mallol. Presidenta de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans. E-mail: ferrerimallol@gmail.com

al d'arqueologia medieval, a la Institució Milà i Fontanals del CSIC, amb la col·laboració de la Universitat de Barcelona. En fèiem dos: un d'història medieval i el d'arqueologia. Duraven cadascun una setmana i anaven adreçats especialment als estudiants universitaris. El doctor Riu coordinava sempre el d'arqueologia. Els vàrem celebrar durant quinze anys, entre els anys 1983 i 1998, i van constituir un aparador molt complet dels temes i dels resultats que s'extreien de les excavacions. Hi van passar tots els deixebles del doctor Riu i també altres persones que tenien la responsabilitat d'excavacions diverses. Es van estudiar les aportacions dels materials arqueològics en general, i es va fer l'anàlisi des del punt de vista arqueològic de construccions diverses: torres, guaites i castells, l'habitatge medieval, els forns de vidre i de ceràmica, molins i fargues, les esglésies, els monestirs, les muralles... També programà un curset d'arqueologia submarina, que ja s'havia desenvolupat. Es van considerar diversos aspectes de l'arqueologia rural i de l'arqueologia urbana, mètodes d'anàlisi i de restauració, la mort o els treballs i els jocs a través de l'arqueologia, etcètera, i es va acabar amb un balanç de l'arqueologia medieval durant els quinze anys de celebració de cursets.

Un cop acabada aquesta etapa dels cursets, vam organitzar conjuntament un col·loqui sobre «El mas català durant l'edat mitjana i la moderna (segles IX-XVIII)» el 1999. El doctor Riu, que n'era el coordinador científic, va voler que fos un congrés molt interdisciplinari i que fossin estudiats aspectes arqueològics, històrics, geogràfics, arquitectònics i antropològics del mas i va aconseguir que realment hi intervingués gent molt diversa, alguns arquitectes, antropòlegs i geògrafs, però sobretot arqueòlegs i historiadors especialitzats en història rural i altres que no ho érem, com jo mateixa, que vaig fer un estudi sobre masos per col·laborar en el projecte que entusiasma tant el doctor Riu. El col·loqui va tenir molt d'èxit i després el vàrem publicar el 2001. Va resultar una aportació ben interessant.

Com es pot veure, l'arqueologia medieval estigué al centre de l'activitat del doctor Riu, però també hi hagué molts altres aspectes que va estudiar sobre la base de les fonts escrites: els estudis sobre monestirs, iniciats en la seva tesi, es van traduir en diverses publicacions i en la col·laboració als congressos sobre el monacat. També cal destacar l'estudi sobre l'adopcionisme, una heretgia medieval que va arrelar a Catalunya a l'alta edat mitjana; igualment s'interessà per les confraries religioses, un interès desvetllat per l'arxiu d'una confraria laical, la de la Mare de Déu dels Colls, de Sant Llorenç de Morunys, documentada des del segle XIII fins al XX. Curiosament, un dels seus primers treballs i el darrer versen sobre aquesta confraria.

Durant uns anys, va dirigir un projecte de recerca sobre la pobresa i la marginació a l'edat mitjana, un tema que va ser objecte d'atenció a diversos països europeus. El seu projecte desembocà en la publicació de dos volums que coordinà, *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Edad Media* (1980 i 1982), que són encara una referència per a aquesta mena d'estudis.

S'interessà per aspectes relacionats amb la vida rural, com la transhumància i les pastures, i per una primera revolta de segadors del segle XIV; per la vida local, especialment de Sant Llorenç de Morunys, però també de Berga i de Manresa; va dedicar alguns estudis, també algun en anglès, a la indústria de la llana, que a Catalunya estava molt escampada per tot el territori, també a Sant Llorenç de Morunys, i a la regulació gremial d'aquesta activitat. Va dedicar igualment alguns estudis als camins, al comerç, tant a l'alta edat mitjana com a la baixa edat mitjana, en aquest cas al comerç prohibit amb l'Orient mediterrani a través de les llicències que va trobar a l'arxiu diocesà, estudi que fou continuat després per una deixeble. També es va interessar per la història de la banca a la fi de l'edat mitjana en un article publicat en anglès i en català. Es va interessar força per la metrologia i dedicà diversos estudis a aquest tema. Cal destacar encara la catalogació dels pergamins de l'Arxiu de Santa Maria del Mar i la contribució a la restauració dels que s'havien cremat durant la guerra; també reuní un diplomatarí del monestir de Sant Llorenç de Morunys (1981) i un altre sobre la vall de Lord (1988).

En els darrers anys, teníem un projecte conjunt a l'IEC per tal de publicar la documentació sobre tractats internacionals i negociacions diplomàtiques, del qual s'ha editat ja el primer volum.

La seva producció bibliogràfica és molt extensa, supera les set-centes publicacions. A banda del que ja he esmentat, cal mencionar els manuals d'història medieval universal i d'història medieval d'Espanya i l'antologia de textos per a l'estudi de l'edat mitjana, realitzada juntament amb altres autors. A més d'alguns llibres dedicats a l'alta divulgació, com *Vida y costumbres en la Edad Media* (1959) o *Historia del cristianismo* (1967), publicà un gran nombre d'articles de divulgació al *Diario de Barcelona*, a la revista *Destino* i a revistes diverses. Sorprenentment, publicà alguns llibres sobre la industrialització i el transport en època contemporània, alguns en col·laboració amb el doctor Albert del Castillo.

Tampoc no hem d'oblidar els seus treballs sobre historiadors diversos, en articles necrològics o en semblances commemoratives, com la de Ferran Soldevila (1994).

Els seus mèrits foren reconeguts tant en el seu nomenament com a membre de l'Institut d'Estudis Catalans el 1990, com en el de membre de l'Acadèmia de Bones Lletres el 1983 o membre corresponent de la Real Academia de la Historia el 1978. També era membre de la Society for Medieval Archeology de Londres, de la Societat Catalana d'Arqueologia i de diverses societats filials de l'Institut d'Estudis Catalans. Així mateix ho era de la Comissió Assessora del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. L'any 1998 fou organitzat en honor seu el I Simposi d'Arqueologia Medieval. Homenatge al Prof. Manuel Riu, que encara no s'ha publicat. Els anys 1999-2000, companys, amics i deixebles li dedicaren un homenatge, que fou publicat dins la revista *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*. L'any 2003 va rebre la creu de Sant

Jordi de la Generalitat de Catalunya. Rebé encara altres premis: el 2004 el premi Signum, del Solsonès, i el 2007 el premi Ciutat de Berga a la Cultura. El 2007 fou nomenat fill adoptiu de Sant Llorenç de Morunys i li fou dedicat un carrer en aquesta vila.

Més enllà del seu treball de recerca i de docència i de tots els honors que rebé, el doctor Riu era una persona bondadosa i afable, que sempre mirava d'ajudar. Els qui el vàrem conèixer el recordarem sempre amb afecte. Que descansi en pau.